

NIKOLAJ BERĎAJEV: DOSTOJEVSKIJ V RUSKEJ REVOLÚCII

Nikolaj Alexandrovič Berďajev (1874-1948) sa pokladá za mysliteľa na rozhraní európskeho a ruského typu filozofovania. Jeho práce sa neustále porovnávajú s tvorbou významných západných mysliteľov (H. Bergson, M. Scheler, K. Jaspers, M. Heidegger). Od roku 1922, kedy bol spolu s výkvetom ruskej inteligencie vyhostený zo ZSSR na tzv. „lodi filozofov“, žil a pôsobil na Západe: najskôr v Berlíne, kde založil Nábožensko-filozofickú akadémiu, od roku 1924 v Paríži. Vydával tu časopis Put' (1925-1940), ktorý sa stal encyklopédiou nábožensko-filozofického myslenia ruského exilu. Priatelil sa s J. Maritainom, E. Mounierom a ďalšími mysliteľmi z okruhu personalistickej revue Esprit. Bol uznávaný najmä ako historik „ruskej idey“ a dôsledný kritik všetkých prejavov totalitarizmu. Preslávil sa aj ako brilantný publicista.

Berďajevova pracovitosť bola prislovečná. Napísal okolo päťsto kníh a štúdií, z ktorých najvýznamnejšie sú tieto: Subjektivismus a individualizmus v sociálnej filozofii (1901), Nové náboženské vedomie a verejnosť (1907), Filozofia slobody (1911), Duša Ruska (1915), Zmysel tvorby (1916), Osud Ruska (1918), Filozofia nerovnosti (1923), Zmysel dejín (1923), Nový stredovek (1924), O poslaní človeka (1931), Osud človeka v súčasnom svete (1934), Pramene a zmysel ruského komunizmu (1937), Duch a realita (1937), O otroctve a slobode človeka (1939), Ruská idea (1946), Náčrt eschatologickej metafyziky (1947), Sebapoznanie (1949).

Buričská letora určila do istej miery aj jeho filozofickú orientáciu: od marxizmu prešiel k budovaniu tzv. nového náboženského vedomia, vyznačujúceho sa vysokou humanistickou kultúrou a nastoľovaním nábožensko-existenciálnych problémov. Ako „veriaci voľnomyšlienkar“ a „slobodný kresťan“ stal sa významným predstaviteľom personalizmu a existencializmu. V presvedčení o univerzálnej význame náboženstva pre osobnosť, históriu i kultúru rozpracúval ideu tvorivého kresťanského antropologizmu, zameraného najmä na problémy tvorby a tvorivosti, duše a duchovnosti, zmyslu života a osudu, narodenia a smrti. Najzákladnejšou konštantou Berďajevovho myslenia bola sloboda. Jeho radikálna filozofia slobody vyzdvihovala absolútnu hodnotu osobnosti, individuality a úplnú samozrejmosť jej slobody.

Tematickou osou jeho úvah je dráma Boha a dráma človeka, ktoré sa spájajú v osobe Krista, ideálneho vzoru Bohočlovečenstva. „Stredobodom môjho náboženského záujmu bol vždy problém teodícey. V tom som synom Dostojevského.“ Dostojevského osobnosť a tvorba sú témou viacerých Berďajevových prác (napr. Svetonázor F. M. Dostojevského, Stavrogin). Úvaha Dostojevskij v ruskej revolúcii je jednou z kapitol rozsiahlej štúdie Duchovia ruskej revolúcie, uverejnenej v znamenitom zborníku statí o ruskej revolúcii Iz glubiny (1918). Tento zborník zakázaný cenzúrou vyšiel ilegálne v roku 1921 a ihneď ho skonfiškovali. Napokon ho vydali v Paríži, ale až v roku 1967. Preklad

Ak Gogoľ v ruskej revolúcii nie je hneď badateľný a už aj nastolenie tejto témy môže vyvolať pochybnosti, v Dostojevskom nemožno nevidieť proroka ruskej revolúcie. Ruská revolúcia je nasiaknutá prvkami, ktoré Dostojevskij anticipoval a geniálne precízne definoval. Dokázal do hĺbky vystihnúť dialektiku ruského revolučného myslenia a vyvodiť z neho definitívne závery. Dostojevskij neostal na povrchu sociálnopolitických ideí a konštrukcií, ale prenikol do ich hĺbky a objavil metafyziku ruskej revolučnosti. Zistil, že ruská revolučnosť nie je fenomén politický a sociálny, ale metafyzický a náboženský. Tak sa mu podarilo nábožensky vystihnúť podstatu ruského socializmu. Ruský socializmus sa zaoberá otázkou, či je Boh, alebo Boha niet, a Dostojevskij anticipoval, aké trpké budú plody ruského socializmu. Obnažil živel ruského nihilizmu a ruského ateizmu, celkom svojrázneho, odlišného od západného. Dostojevskij mal geniálny dar odhaľovania hĺbok a objavovania posledných medzí. Nikdy neostáva uprostred, nezastavuje sa pri prechodných stavoch, vždy ho priťahuje posledné a definitívne. Jeho tvorivý umelecký akt je apokalyptický, v tom je Dostojevskij skutočne ruský národný génius. Dostojevského metóda je iná ako Gogoľova. Gogoľ je dokonalejší umelec. Dostojevskij je predovšetkým veľký psychológ a metafyzik. Odhaľuje zlo a zlých duchov zvnútra duševného života človeka a zvnútra jeho dialektiky myslenia. Celá Dostojevského tvorba, to je antropologický objav – odhalenie ľudskej hĺbky, nielen duševnej, ale aj duchovnej. Odhaľujú sa mu ľudske myšlienky a ľudske vášne, ktoré už nereprezentujú psychológiu, ale ontológiu ľudskej podstaty. U Dostojevského – na rozdiel od Gogoľa – je vždy zachovaná ľudská podoba a ľudský osud sa odokrýva zvnútra. Zlo neníči ľudskú podobu definitívne. Dostojevskij verí, že prostredníctvom vnútornej katastrofy sa zlo môže premeniť na dobro. A preto je jeho tvorba menej zlovestná ako tvorba Gogoľa, ktorá nenecháva takmer nijakú nádej.

Na Dostojevskom, najväčšom ruskom géniovi, možno študovať povahu ruského myslenia, jeho pozitívne i negatívne póly. Francúz je dogmatik alebo skeptik, dogmatik na pozitívnom póle svojho myslenia a skeptik na negatívnom póle. Nemec je mystik alebo kriticista, mystik na pozitívnom póle a kriticista na negatívnom. **Ale Rus je apokalyptik alebo nihilista, apokalyptik na pozitívnom póle a nihilista na negatívnom póle.** Ruský prípad je najkrajnejší a najťažší. Francúz a Nemec môžu vytvárať kultúru, lebo kultúru možno vytvárať dogmaticky a skepticky, možno ju vytvárať mysticky a kriticky. Ale je ťažké, veľmi ťažké vytvárať kultúru apokalypticky a nihilisticky. Kultúra môže mať hĺbku – dogmatickú i mystickú, ale predpokladá, že sa stredú životného procesu priznáva nejaká hodnota, že význam má nielen absolútne, ale aj relatívne. Apokalyptický a nihilistický pocit zavrhuje celý stred životného procesu, všetky historické stupne, nechce vedieť o nijakých kultúrnych hodnotách, je upriamený na koniec, na krajinú medzu. Tieto protiklady sa ľahko prelínajú. Apokalyptickosť sa ľahko mení na nihilizmus, môže sa stať nihilistickou vo vzťahu k najväčším hodnotám pozemského historického života, k celej kultúre. Nihilizmus však môže nebadane nadobudnúť apokalyptické zafarbenie,

môže sa javiť ako požiadavka konca. A ruský človek má apokalyptické a nihilistické natoľko premiešané a pomotané, že býva ťažké rozlíšiť tieto polárne protikladné princípy. Nebýva ľahké rozhodnúť, prečo ruský človek odmieta štát, kultúru, vlasť, normatívu morálku, vedu a umenie, prečo žiada absolútne zbedačenie – či vďaka svojej apokalyptickosti alebo vďaka svojej nihilistickosti. Ruský človek môže uskutočniť nihilistickú skazu ako skazu apokalyptickú. Môže sa obnažiť, strhnúť všetky závoje a objaviť sa nahý – preto, že je nihilista a všetko odmieta, ale aj preto, že je plný apokalyptických predtúch a očakáva koniec sveta. U ruských sektárov sa apokalypsa preplietla a mieša s nihilizmom. To isté sa deje aj s ruskou inteligenciou. Ruské hľadanie pravdy života vždy nadobúda apokalyptický alebo nihilistický charakter. Je to hlboko národná črta. Vytvára to pôdu pre zmiešaniny a zámery, pre pseudonáboženstvá. V samotnom ruskom ateizme je niečo z apokalyptického ducha, čo sa vôbec nepodobá na západný ateizmus. Aj ruský nihilizmus má pseudonáboženské črty, je v ňom nejaké náboženstvo naruby. Mnohých to zvádza a uvádza do omylu. Dostojevskij do hĺbky odhalil apokalypsu a nihilizmus v ruskej duši. Práve preto uhádol, aký charakter nadobudne ruská revolúcia. Pochopil, že revolúcia je náboženský fenomén, že rieši otázku Boha. Treba to chápať v hlbšom zmysle, než sa chápe protináboženský charakter francúzskej revolúcie alebo náboženský charakter revolúcie anglickej.

Pre Dostojevského je problém ruskej revolúcie, ruského nihilizmu a socializmu, ktorý je v podstate náboženský, otázkou Boha a nesmrteľnosti. „Socializmus nie je len otázkou robotníctva alebo takzvaného štvrtého stavu, ale je to predovšetkým otázka ateizmu, otázka zhmotnenia ateizmu v súčasnosti, otázka Babylonskej veže, ktorá sa stavia práve bez Boha, nie preto, aby sa dosiahlo nebo zo zeme, ale nato, aby sa nebo znieslo na zem.“ (*Bratia Karamazovci*). Dalo by sa dokonca povedať, že otázka ruského socializmu a nihilizmu je otázkou apokalyptickou, obrátenou ku koncu, ktorý vyrieši všetko. Ruský revolučný socializmus sa nikdy nechápal ako prechodný stav, ako dočasná a relatívna forma odstránenia spoločnosti, chápal sa vždy ako definitívny stav, ako kráľovstvo Božie na zemi, ako riešenie otázky osudov ľudstva. Nie je to otázka ekonomická a politická, ale predovšetkým otázka ducha, otázka náboženská. „A ako si až dodnes počínajú ruskí chlapi? Vezmi si napríklad tento smradľavý hostinec, zídu sa tu, posadajú si do kúta... O čom budú mudrovať? Celkom určite o vesmírnych otázkach: či jestvuje Boh, či jestvuje nesmrteľnosť. A tí, čo neveria v Boha, tí sa zas rozhovoria o socializme, o anarchizme, o pretvorení celého ľudstva podľa nového systému, ale veď je to čert ako diabol, stále tie isté otázky, len z druhého konca.“ Títo ruskí chlapi nikdy nemali nadanie na politiku, neboli schopní tvoriť a usporadúvať spoločenský život. V ich hlavách sa všetko pomiešalo a zavrhnúť Boha, urobili Boha zo socializmu a anarchizmu, zachcelo sa im pretvoriť celé ľudstvo podľa nového systému, uvideli v tom nie relatívnu, lež absolútnu úlohu. Ruskí chlapi boli nihilisti a apokalyptici. Začali tým, že viedli nekonečné debaty v smradľavých hostincoch. A je ťažké uveriť, že tieto debaty o nahradení Boha socializmom a anarchizmom a o pretvorení celého ľudstva podľa nového systému sa môžu stať rozhodujúcou silou v ruských dejinách a zničiť Veľké Rusko. Ruskí chlapi už dávno vyhlásili, že všetko je dovolené, ak niet Boha a nesmrteľnosti. Ostala blaženosť na zemi ako cieľ. Práve na tejto pôde vyrástol ruský nihilizmus, ktorý sa mnohým naivným a dobroprajným ľuďom

javil ako nevinný a milý úkaz. Mnohí v ňom dokonca videli mravnú pravdu, no deformovanú rozumovým omylom. Dokonca ani V. Soloviov nepochopil nebezpečenstvo ruského nihilizmu, keď žartovne formuloval krédo ruských chlapcov takto: „Človek pochádza z opice, budeme sa teda milovať navzájom.“ Dostojevskij prenikol do najtajnejších skryš ruského nihilizmu hlbšie a zacítil nebezpečenstvo. Odhalil dialektiku ruského nihilizmu, jeho utajenú metafyziku.

Filozofom ruského nihilizmu a ateizmu je Ivan Karamazov. Vyhlasuje vzburu proti Bohu a proti Božiemu svetu z veľmi vysokých pohnútok – nemôže sa zmieriť so slzičkou nevinné utýraného dieťaťa. Ivan kladie Aľošovi otázku veľmi ostro a radikálne: „Povedz mi dorovna, vyzývam ťa – odpovedz mi: predstav si, že ty sám by si staval budovu ľudského údela s konečným cieľom urobiť ľudí šťastnými, dať im napokon mier a pokoj, ale v záujme toho by bolo nevyhnutne a bezpodmienečne potrebné umučíť iba jedno jediné drobné stvoreniatko, práve to dieťaťko, čo sa bilo pästičkou do prs, a na jeho nepomstiteľných slzičkách položiť základy tej budovy – bol by si ochotný za týchto podmienok byť jej staviteľom?“ Ivan tu nastoľuje večný problém hodnoty dejín, prípustnosti obetí a utrpení, ktorými sa vykupuje budovanie štátov a kultúr. Táto otázka je prevažne ruská, je to prekliata otázka, ktorú ruskí chlapci položili svetovým dejinám. Do tejto otázky bol vložený celý ruský morálny pátos, odtrhnutý od náboženských prameňov. Na tejto otázke sa morálne zdôvodnila práve ruská revolučno-nihilistická vzbura, ktorú Ivan hlása. „V konečnom závere tento Boží svet – neprijímam a hoc viem, že jestvuje, úplne ho popieram... Nie je to Boh, ktorého neprijímam, ale svet, ním stvorený Boží svet, ktorý neprijímam a nie som ochotný prijať.“ „Načo rozoznávať to čertovo dobro a zlo, keď jeho cena je taká vysoká? Ved' potom celý svet poznania nie je hoden tých slzičiek dieťaťka, prosiaceho o pomoc 'pánbožka'.“ „A preto sa úplne zriekam najvyššej harmónie. Nie je hodná kvapky slz čo aj len toho jediného utýraného dieťaťka, ktoré sa bilo pästičkou do prs a v smradľavej diece prelievalo svoje nevykúpené slzičky v modlitbe k 'pánbožkovi'... Nechcem, aby ďalej trpeli. A ak sa utrpením detí má doplniť suma utrpení, ktorá je potrebná na zaplatenie za pravdu, nuž vopred tvrdím, že celá pravda nestojí za to... Nechcem harmóniu, z lásky k ľudstvu ju nechcem... A privysokú cenu stanovili za harmóniu, vôbec nám nestačí mešec na také vstupné. Preto sa ponáhľam svoju vstupenku vrátiť... Ja neodmietam Boha, ja mu len čo najúctivejšie vraciam vstupenku.“ Téma, ktorú nastolil Ivan Karamazov, je zložitá, prelína sa v nej niekoľko motívov. Ústami Ivana Karamazova Dostojevskij odsudzuje pozitívne teórie pokroku a utópie budúcej harmónie, vybudovanej na utrpení a slzách predchádzajúcich generácií. Celý pokrok ľudstva a celé jeho budúce usporiadanie nestoja za nič v porovnaní s nešťastným osudom každého človeka, najposlednejšieho zo smrteľníkov. V tom spočíva kresťanská pravda. Lenže ostrie Ivanom nastolenej otázky vôbec nespočíva v tom. Svoju otázku nenastoľuje ako kresťan, veriaci v božský zmysel života, ale ako ateista a nihilista, popierajúci božský zmysel života a vidiaci len nezmyselnosť a nepravdu z obmedzeného ľudského hľadiska. Je to vzbura proti božskému usporiadaniu sveta, neprijatie ľudského osudu, určeného Bohou prozreteľnosťou. Je to svár človeka s Bohom, nechť prijať utrpenie a obeť, pochopiť zmysel nášho života ako vykúpenie. Celý búriaci sa myšlienkový pochod Ivana Karamazova je prejavom krajného racionalizmu, je popieraním tajomstva

ľudského osudu, nepostihnuteľného v medziach a hraniciach tohto úseku pozemského empirického života. V medziach pozemského života nemožno racionálne pochopiť, prečo bolo utýrané nevinné dieťa. Samotné nastolenie takej otázky je ateistické a bezbožné. Viera v Boha a v božské usporiadanie sveta je vierou v hlboký, skrytý zmysel všetkých utrpení a skúšok, pripadajúcich každej bytosti na jej pozemskej púti. Utrieť slzičku dieťaťa a uľahčiť mu jeho útrapy, to je akt lásky. Lenže Ivanov pátos nie je láska, ale vzbura. Má falošnú citlivosť, no nemá lásku. Búri sa, lebo neverí v nesmrteľnosť, pretože preňho sa všetko vyčerpáva týmto nezmyselným empirickým životom, plným útrap a žiaľu. Ako typický ruský chlapec prijal západné negatívne hypotézy za axiómy a uveril v ateizmus.

Ivan Karamazov je mysliteľ, metafyzik a psychológ; formuluje dôkladne filozofické zdôvodnenie hmlistých zážitkov nespočetného množstva ruských chlapcov, ruských nihilistov a ateistov, socialistov i anarchistov. Základom otázky Ivana Karamazova je akási falošná ruská citlivosť a sentimentalita, falošný súcit s človekom, dovedený až do nenávisťi k Bohu a božskému zmyslu svetového života. Rusi rad radom bývajú nihilistami a buričmi z falošného moralizmu. Rus robí výčitky Bohu kvôli slzičke dieťaťa, vracia vstupenku, popiera všetky hodnoty a svätyne, neznáša utrpenie, nechce obeť. No práve on v skutočnosti nerobí nič, aby bolo menej slz, naopak, zväčšuje množstvo preliatych slz, robí revolúciu, ktorá je celá založená na nespočetných slzách a útrapách. V nihilistickom moralizme ruského človeka absentuje mravná pevnosť charakteru, absentuje mravná prísnosť pred tvárou hrôz života, absentuje schopnosť prinášať obeť a zrieknuť sa svojvôle. Ruský nihilista a moralista sa domnieva, že miluje človeka a súcití s ním väčšími ako Boh, že napraví Boží zámer s človekom a svetom. Pre tento duševný typ je charakteristická neuveriteľná ctižiadostivosť. Z výčítiek, ktoré ruskí chlapci robili Bohu kvôli slzičke dieťaťa a slzám národa, z ich vznešených rozhovorov v hostincoch sa zrodila ideológia ruskej revolúcie. Jej základom je ateizmus a neviera v nesmrteľnosť. Neviera v nesmrteľnosť rodí falošnú citlivosť a súcitnosť. Nekonečné deklamácie o utrpení pramenili z tohto buričstva proti Bohu. Samotné želanie uľahčiť utrpenie ľudu bolo spravodlivé, práve v ňom sa mohol prejaviť duch kresťanskej lásky. Práve to mnohých pomýľilo. Nezbadali prekrútenia a zámeny, ktoré boli základom ruskej revolučnej morálky ruskej inteligencie. Všimol si to Dostojevskij, on odhalil duchovnú podstatu nihilizmu, starajúceho sa o blaho ľudí, a predpovedal, čo spôsobí víťazstvo tohto ducha. Dostojevskij pochopil, že veľká otázka individuálneho osudu každého človeka sa celkom inak rieši v svetle náboženského vedomia ako v tme revolučného vedomia, ktoré si robí nároky na to, aby bolo pseudonáboženstvom.

Dostojevskij odhalil, že podstata ruského človeka je vhodnou pôdou pre pokušenia antikrista. Bol to skutočný objav, ktorý urobil z Dostojevského jasnovidca a proroka ruskej revolúcie. Mal dar vnútorného videnia a vnímania duchovnej podstaty ruskej revolúcie a ruských revolucionárov. Ruskí revolucionári, v svojej podstate apokalyptici a nihilisti, vydali sa za pokušeniami antikrista, ktorý chce obšľastniť ľudí, a museli doviest' nimi zvedený ľud k revolúcii, ktorá Rusku zasadila strašnú ranu a premenila ruský život na peklo. Ruskí revolucionári si priali svetový prevrat, v ktorom zhorí celý starý svet s jeho zlom a tmou, aj s jeho svätyňami a hodnotami, a z popola povstane nový, pre celý ľud

a pre všetky národy požehnaný život. S niečím menším, ako je celosvetové šťastie, sa ruský revolucionár zmieriť nechce. Jeho vedomie je apokalyptické, chce koniec, chce zavŕšenie dejín a začiatok nadhistorického procesu, v ktorom sa naplní kráľovstvo rovnosti, slobody a blaženosti na zemi. Nepripúšťa nič prechodné a relatívne, žiadne stupne vo vývoji vedomia. Ruský revolučný maximalizmus je svojráznou, zvrátenou apokalypsou. Jej opakom je vždy nihilizmus. Nihilistické zničenie celého mnohotvárneho a relatívneho historického sveta sa nevyhnutne aplikuje aj na absolútne duchovné základy dejín. Ruský nihilizmus neprijíma samotný zdroj historického procesu, ktorý má svoj základ v božskej skutočnosti, búri sa proti božskému usporiadaniu sveta, v ktorom sú určené dejiny so svojimi stupňami, so svojou nevyhnutnou hierarchickosťou. Sám Dostojevskij bol v pokušení ruského maximalizmu a ruského náboženského národnictva. No bola v ňom aj pozitívna náboženská sila, sila prorocká, ktorá mu pomáhala odhaliť ruské zvody a usvedčiť ich. *Legenda o Veľkom inkvizítovi*, ktorú vyrozprával ruský ateista Ivan Karamazov, je svojou silou a hĺbkou porovnateľná len so Svätým písmom, odhaľuje vnútornú dialektiku antikristových pokušení. To, že Dostojevskij antikristovým pokušeniam dával katolícku podobu, nie je podstatné a treba to zahrnúť medzi jeho nedostatky a slabosti. Duch Veľkého inkvizítora sa môže zjavovať a pôsobiť v rozličných podobách a formách, dokáže sa úplne prevetľovať. A Dostojevskij veľmi dobre chápal, že v revolučnom socializme pôsobí duch Veľkého inkvizítora. Revolučný socializmus nie je ekonomické ani politické učenie, nie je ani systémom sociálnych reforiem – nárokuje si byť náboženstvom, je vierou protikladnou kresťanskej viere.

Náboženstvo socializmu nasleduje Veľkého inkvizítora v tom, že prijíma všetky tri pokušenia, odmietnuté Kristom na púšti v mene slobody ľudského ducha. Náboženstvo socializmu prijíma pokušenie premeny kameňov na chlieb, pokušenie sociálneho zázraku, pokušenie kráľovstva tohto sveta. Náboženstvo socializmu nie je náboženstvom slobodných Božích synov, zrieka sa prvorodenectva človeka, je náboženstvom otrokov nevyhnutnosti, detí prachu. Náboženstvo socializmu hovorí slovami Veľkého inkvizítora: „Všetci budú šťastní, všetky tie milióny bytostí.“ „Donútime ich pracovať, ale vo voľnom čase im zorganizujeme život ako detskú hru, s detskými pesničkami, zbormi, s nevinnými tancami. Ba dovolíme im aj hriech, lebo sú slabí a bezmocní... Dáme im šťastie slabých bytostí, akými boli stvorení.“ Náboženstvo socializmu hovorí náboženstvu Krista: „Pýšiš sa svojimi vyvolenými, lenže ty máš len vyvolených, kým my uspokojíme všetkých... U nás všetci budú šťastní... My ich presvedčíme, že len vtedy sa stanú slobodnými, keď sa zrieknu svojej slobody.“ Náboženstvo socializmu, rovnako ako Veľký inkvizítor, vytýka náboženstvu Krista nedostatočnú lásku k ľuďom. V mene lásky k ľuďom a súcitu s ľuďmi, v mene šťastia a blaženosti ľudí na zemi zavrhuje toto náboženstvo slobodnú, bohorovnú podstatu človeka. Náboženstvo nebeského chleba je aristokratickým náboženstvom, je to náboženstvo vyvolených, náboženstvo „desaťtisícov veľkých a silných“. Lež náboženstvo „ostatných miliónov, mnohopočetných ako morský piesok a slabých“, je náboženstvom chleba pozemského. Toto náboženstvo napísalo na svoju zástavu: „Nakrím ich, a až potom od nich žiadaj cnosť.“ Dostojevskij geniálne anticipoval duchovné základy socialistického mraveniska. Nábožensky spoznal, že socialistický kolektivismus je

pseudokolektívnosťou, pseudocirkvou, ktorá so sebou prináša smrť ľudskej osobnosti, obrazu a podobnosti Božiemu v človeku, koniec slobody ľudského ducha. Dostojevskij vyslovil najsilnejšie a najplamennejšie slová proti náboženstvu socializmu. Lenže práve on vycítil, že socializmus je pre Rusov náboženstvom, a nie politikou, nie je sociálnym reformovaním a budovaním. Dialektiku Veľkého inkvizítora možno aplikovať na náboženstvo socializmu a sám Dostojevskij ju aj aplikoval, ako vidno z toho, že viacerí jeho revolucionári opakujú myšlienkový pochod Veľkého inkvizítora. To isté hovorí Peter Verchovenskijs a na tom istom základe je vybudovaná šigaľovčina. Tieto myšlienky mal už hrdina *Zápiskov z podzemia*, keď hovoril o „džentlmenovi s posmešnou a retrográdnou fyziognómiou“, ktorý odmieta celý budúci sociálny blahobyt, celé komfortné mravenisko budúcnosti. Aj hrdina *Zápiskov z podzemia* stavia proti socialistickému mravenisku slobodu ľudského ducha. Dostojevskij je náboženským nepriateľom socializmu, je usvedčovateľom socializmu z klamstva a z náboženského nebezpečenstva. Dostojevskij ako jeden z prvých vycítil v socializme ducha antikrista. Pochopil, že v socializme antikristov duch zvädza človeka maskou dobra a ľudomilnosti. Lenže práve on zároveň pochopil, že ruský človek ľahšie ako človek západný ide za týmto pokušením, dáva sa zväbiť dichotomickým obrazom antikrista v dôsledku apokalyptickosti svojej podstaty. Dostojevského nepriateľstvo k socializmu ani v najmenšom neznamená, že bol stúpencom a obhajcom nejakého „buržoázneho“ zriadenia. Dokonca vyznával svojrázny pravoslávny socializmus. No duch tohto pravoslávneho socializmu nemá nič spoločné s duchom revolučného socializmu, je jeho úplným protikladom. Dostojevskij ako počevník a svojrázny slavianofil videl v ruskom ľude protijed proti pokušeniam revolučného a ateistického socializmu. Vyznával revolučné národnictvo. Domnievam sa, že celá táto Dostojevského nábožensko-národnická, počevnícko-slavianofilská ideológia bola jeho slabou, nie silnou stránkou a že protirečila jeho geniálnym anticipáciám spisovateľa a metafyzika. Dnes môžeme dokonca priamo povedať, že sa Dostojevskij mýlil, že sa v ruskom ľude nenašiel protijed na antikristove pokušenia náboženstva socializmu, ktoré mu prinášala inteligencia. Ruská revolúcia definitívne zničila všetky ilúzie náboženského národnictva, ako aj národnictva vôbec. No ilúzie samotného Dostojevského mu nezabránili odhaliť duchovnú podstatu ruského náboženstva socializmu a predpovedať jeho následky. V *Bratoch Karamazovovcoch* je zobrazená vnútorná dialektika, metafyzika ruskej revolúcie. V *Diabľom posadnutých* je ukázaný spôsob realizácie tejto dialektiky.

Dostojevskij odhalil v ruských revolucionároch posadnutosť, besovstvo. Vytušil, že v revolučnom živle nie je aktívny sám človek, že ho neovládajú ľudskí duchovia. Keď si v dňoch uskutočňujúcej sa revolúcie človek znova prečíta *Diabľom posadnutých*, zmocní sa ho hrozivý pocit. Je až neuveriteľné, ako mohol všetko tak predvídať a predpovedať. V malom meste, navonok v malom meradle sa už dávno rozpútala ruská revolúcia a odhalili sa jej prazáklady, boli ukázané jej duchovné prototypy. Fabula *Diabľom posadnutých* bola inšpirovaná nečajevoevským prípadom. Naše ľavicové kruhy vtedy uvideli v *Diabľom posadnutých* karikatúru, takmer paškvil na revolučné hnutie a revolučných činiteľov. Knihu dali na index, ocitla sa medzi knihami odsúdenými „pokrokovým“ vedomím. Pochopiť celú hĺbku a pravdu *Diabľom posadnutých* možno len vo svetle iné-

ho vedomia, a to vedomia náboženského; táto hĺbka a táto pravda unikajú vedomiu pozitivistickému. Ak tento román budeme chápať ako realistický, mnohé v ňom je nepravdepodobné a nezodpovedá dobovej skutočnosti. Lenže všetky Dostojevského romány sú nepravdepodobné, vo všetkých ide o hĺbku, ktorú nemožno uvidieť na povrchu skutočnosti, všetky boli prorockom. Prorocko sa pokladalo za paškvil. Dnes, po skúsenostiach ruskej revolúcie, dokonca aj Dostojevského nepriateľa musia uznať, že *Diablom posadnutí* je kniha prorocká. Dostojevskij videl duchovným zrakom, že ruská revolúcia bude práve taká a iná ani byť nemôže. Predvídal nevyhnutnosť besnenia v revolúcii. Ruský nihilizmus, pôsobiaci v „chlystovskom“ ruskom živle, musí byť besnením, nepríčetným a vírivým krúžením. Práve toto nepríčetné vírivé krúženie je zobrazené v *Diablom posadnutých*. Tam sa odohráva v neveľkom mestečku. Dnes sa odohráva po celej nekonečnej ruskej zemi. A toto nepríčetné vírivé krúženie sa zrodilo z toho istého ducha, z tých istých základov, z ktorých sa začalo odvíjať aj v onom malom mestečku. Dnes otcovia ruskej revolúcie oznámili svetu ruský revolučný mesianizmus, národom Západu, zotrúvajúcim v „buržoáznej“ tme, nesú svetlo z Východu. Dostojevskij odhalil tento ruský revolučný mesianizmus, pochopil ho ako negatívum istého pozitíva, ako zvrátenú apokalypsu, ako naruby obrátený pozitívny ruský mesianizmus, nie revolučný, ale náboženský. Všetci hrdinovia *Diablom posadnutých* hlásajú v tej či inej forme ruský revolučný mesianizmus, všetci sú posadnutí touto ideou. U vážavého a rozdvojeného Šatova je slavianofilské vedomie premiešané s revolučným vedomím. Ruská revolúcia je plná takýchto šatovovcov. Všetci sú rovnako ako Dostojevského Šatov ochotní fanaticky vykrikovať, že ruský revolučný národ je národom stelesňujúcim božské poslanie, no sami v Boha neveria. Niektorí z nich by chceli veriť v Boha, ale nemôžu; väčšina sa však uspokojuje s tým, že verí v revolučný národ stelesňujúci božské poslanie. V typickom národníkovi Šatovovi sú revolučné prvky premiešané s prvkami reakčnými, „černosoteneckými“. A to je charakteristické. Šatov môže byť krajne ľavý aj krajne pravý, ale v jednom aj v druhom prípade ostáva ľudomilom, demokratom, ktorý verí nadovšetko v ľud. Ruská revolúcia je plná takýchto šatovovcov; človek sa v nich všetkých ani nevyzná – kde sa končí ich krajná ľavicovosť a revolučnosť a kde sa začína krajná pravicovosť a reakčnosť. Sú vždy nepriateľmi kultúry, nepriateľmi práva, vždy ničia slobodu osobnosti. Práve oni tvrdia, že Rusko je nad civilizáciou a že pre Rusko neplatí nijaký zákon. Títo ľudia sú odhodlaní zahubiť Rusko v mene ruského mesianizmu. Dostojevskij mal pre Šatova slabosť, sám v sebe cítil šatovovské pokušenia. No silou svojej umeleckej anticipácie vytvoril odpudzujúci a negatívny obraz Šatova.

Stredobodom revolučného besnenia je postava Petra Verchovenského. Práve on je hlavným besom ruskej revolúcie. V postave Petra Verchovenského Dostojevskij obnažil hlbšiu vrstvu revolučného besnenia, ktorá je v skutočnosti prikrýta a neviditeľná. Peter Verchovenskij môže mať aj dôstojnejší výzor. No Dostojevskij z neho strhol závoj a obnažil jeho dušu. Vtedy sa obraz revolučného besnenia ukázal v celej svojej ošklivosti. Celý sa trasie od diabolskej posadnutosti, zahŕhajúc všetkých do nepríčetného vírivého krúženia. Všade je stredobodom, je za všetkými a za všetkých. Je to diabol, ktorý vniká do všetkých a všetkých sa zmocňuje. No aj on sám je diablom posadnutý. Peter Vercho-

venskij je predovšetkým človekom úplne prázdny, nemá nijaký obsah. Besi sa ho definitívne zmocnili a urobili z neho svoj poslušný nástroj. Prestal byť obrazom a podobnosťou Božím, stratil už ľudskú tvár. Posadnutosť falošnou ideou urobila z Petra Verchovenského mravného idiota. Bol posadnutý ideou celosvetovej prestavby, svetovej revolúcie, podľahol zvodnej lži, dovolil besom zmocniť sa svojej duše a stratil elementárne rozlišovanie medzi dobrom a zlom, stratil duchovný stredobod. V postave Petra Verchovenského sa stretáme s už rozpadnutou osobnosťou, u ktorej už nemožno vyhmatat nič ontologické. Celý Verchovenskij, to je lož a klamstvo, všetkých klame, vrhá do ríše lži. Zlo, to je vyluhané bytie, pseudobytie, nebytie. Dostojevskij ukázal, ako falošná idea, ktorá sa úplne zmocnila človeka a dovedla ho až k besneniu, vedie k nebytíu, k rozpadu osobnosti. Dostojevskij bol veľkým majstrom v objavovaní ontologických dôsledkov falošných ideí, keď sa tieto úplne zmocňujú človeka. Aká idea sa však zmocnila Petra Verchovenského a dovedla ho k rozpadu osobnosti, premenila ho na ľuhára a rozsievачa lži? Je to tá istá základná idea ruského nihilizmu, ruského socializmu, ruského maximalizmu, stále tá istá infernálna vášeň k celosvetovému vyrovnaniu, stále tá istá vzbura proti Bohu v mene šťastia ľudí na celom svete, stále tá istá zámena kráľovstva Kristovho za kráľovstvo antikrista. V ruskej revolúcii je veľa takých diablom posadnutých Verchovenských, všade sa usilujú zatahnuť ruský ľud do diabolského vírivého pohybu, krmia ho lžou a vlečú ho do nebytia. Nie vždy ich možno spoznať, nie každý dokáže preniknúť do ich vnútra, pod vonkajší závoj. Chlestakovovci revolúcie sa dajú ľahšie rozpoznať ako Verchovenski, no ani ich nerozpoznajú všetci, a tak ich dav vynáša do nebies a ovenčuje slávou.

Dostojevskij predvídal, že revolúcia v Rusku bude neradostná, strašná a pochmúrna, že v nej nedôjde k národnému obrodeniu. Vedel, že v nej nemalú úlohu bude hrať Fed'ka Háreštant a že v nej zvíťazí šigaľovčina. Peter Verchovenski už dávno odhalil hodnotu Fed'ku Háreštanta pre ruskú revolúciu. A celá triumfujúca ideológia ruskej revolúcie je ideológiou šigaľovčiny. Je strašné dnes čítať Verchovenského slová: „Naše učenie je vlastne popieraním cti a ruského človeka si možno najľahšie pripútať zjavným právom na nečestnosť.“ Rovnako ako Stavroginovu odpoveď: „Právo na nečestnosť – ale veď potom všetci k nám pribehnú, ani jeden tam neostane!“ Ruská revolúcia vyhlásila „právo na nečestnosť“ a všetci sa za ňou rozbehli. A tu sú nemenej dôležité slová: „Socializmus sa u nás šíri hlavne zo sentimentality.“ Nečestnosť a sentimentalita, to sú základné prvopočiatky ruského socializmu. Práve tieto prvopočiatky, zaznamenané Dostojevským, triumfujú v revolúcii. Peter Verchovenskij videl, akú úlohu budú mať v revolúcii „čistokrvní podvodníci“. „Možno sú to dobrí ľudia, zavše aj veľmi užitoční, ale stratí sa s nimi veľa času, vyžadujú neprestajný dozor.“ A ďalej P. Verchovenskij uvažuje o faktoroch ruskej revolúcie: „Najhlavnejšia sila, cement, ktorý všetko spája – to je hanba za vlastnú mienku. To je vám sila! A kto sa o to postaral, ktorý šikovný si dal tú námahu, že nikomu nezostalo v hlave ani jednej vlastnej myšlienky! Považujú to za hanbu.“ To bolo veľmi hlboké preniknutie do revolučného Ruska. V ruskom revolučnom myslení vždy existovala „hanba za vlastnú mienku“. Táto hanba sa u nás pokladala za kolektívne vedomie, za vedomie vyššie než osobné. V ruskej revolúcii definitívne zhaslo každé individuálne myslenie, myslenie sa stalo úplne neosobným, masovým. Prečítajte si revolučné

noviny, započúvajte sa do revolučných rečí a potvrdia sa vám slová Petra Verchovenského. Niektorí sa predsa len riadne postarali o to, aby „nikomu nezostalo v hlave ani jednej vlastnej myšlienky“. Ruský revolučný mesianizmus ponúka buržoáznemu Západu vlastné idey a názory. V Rusku všetko musí byť kolektívne, masové, neosobné. Ruský revolučný mesianizmus je šigaľovčinou. Šigaľovčina hýbe a riadi ruskú revolúciu.

„Šigaľov pozeral, ani čo by čakal koniec sveta, a to nie dakedy v budúcnosti, podľa proroctiev, ktoré by sa ani nemuseli splniť, ale úplne naisto, povedzme pozajtra ráno, presne o desať dvadsaťpäť.“ Všetci ruskí maximalistickí revolucionári pozerajú tak, ako pozeral Šigaľov, všetci čakajú zničenie starého sveta pozajtra ráno. A ten nový svet, čo vznikne na ruinách starého, je svetom šigaľovčiny. „Vychádzajúc z neobmedzenej slobody,“ hovorí Šigaľov, „končím neobmedzeným despotizmom. Dodávam však, že okrem môjho riešenia spoločenského usporiadania nie je možné iné.“ Všetci revoluční šigaľovci takto hovoria i konajú. Peter Verchovenskij formuluje Stavroginovi podstatu šigaľovčiny takto: „Vrcholce zrovnať – to je dobrá myšlienka, nie smiešna. Nepotrebujeme vzdelanie, dosť bolo vedy! Aj bez vedy je dosť materiálu na tisíc rokov, ale musí zavládnuť poslušnosť... Smäd po vzdelaní je už smäd aristokratický. Len čo sa zjaví rodina alebo láska, hneď je tu aj túžba po vlastníctve. Vyhubíme túžbu; nasadíme opilstvo, osočovanie, udavačstvo, nasadíme neslýchaný rozvrat; každého génia zlikvidujeme v zárodok. Všetko uvedieme na spoločného menovateľa, bude úplná rovnosť... Nevyhnutné je len to, čo je nevyhnutné – to je heslo zemegule odtiaľto. Ale potrebný je aj kŕč; o to sa postaráme my, vládcovia. Otroci musia mať vládcov. Úplná poslušnosť, úplné odosobnenie sa, ale raz za tridsať rokov Šigaľov nasadí kŕč, a všetci sa zrazu začnú navzájom požírať, po určitú hranicu, len aby nebola nuda. Nuda je pocit aristokratický.“ V týchto svojom prorockou silou jedinečných slovách Dostojevskij ústami Petra Verchovenského privádza všetko k myšlienkovému postupu Veľkého inkvizítora. To dokazuje, že Dostojevskij v *Legende o Veľkom inkvizítovi* mal do značnej miery na mysli socializmus. Dostojevskij odhaľuje všetku iluzórnosť demokracie v revolúcii. Nijaká demokracia nejestvuje, vládne tyranská menšina. Lenže táto tyrania, neslýchaná vo svetových dejinách, bude založená na všeobecnej nútenej nivelizácii. Šigaľovčina, to je fanatická vášeň k rovnosti dovedená do konca, do krajnosti, do nebytia. Bezbrehé sociálne rojčenie má za následok zničenie bytia so všetkým jeho bohatstvom, u fanatikov sa rojčenie mení na zlo. Sociálne rojčenie nie je až takou celkom nevinnou záležitosťou. Dostojevskij to chápal. Práve ruské revolučno-socialistické rojčenie je šigaľovčinou. V mene rovnosti by toto rojčenie chcelo zlikvidovať Boha i Boží svet. V tejto tyranii a absolútnej rovnosti, ktorými bol korunovaný „vývoj a prehĺbenie“ ruskej revolúcie, sa realizujú zlaté túžby a sny ruskej revolučnej inteligencie. Boli to túžby a sny o kráľovstve šigaľovčiny. Mnohí si ho predstavovali krajšie, ako sa ukázalo v skutočnosti. Mnohých naivných a prostoduchých ruských socialistov, snívajúcich o sociálnej revolúcii, zarážajú triumfálne výkriky: „Každý patrí všetkým a všetci každému. Všetci sú otroci a v otroctve sú si rovní... V prvom rade sa znižuje úroveň vzdelania, vied a talentov. Vysoká úroveň vied a talentov je dostupná iba nadpriemerným osobnostiam, nepotrebujeme nadpriemerné osobnosti.“ Dostojevskij bol prezieravejší ako uznávaný učiteľ ruskej inteligencie, vedel, že ruský

revolucionizmus, ruský socializmus sa v hodine svojho víťazstva musí zavŕšiť týmito ťi-gaľovskými výkrikmi.

Dostojevskij predvídal víťazstvo nielen ťi-gaľovčiny, ale aj smerďakovčiny. Vedel, že v Rusku sa vzbúri lokaj a v čase veľkého nebezpečenstva pre našu vlasť povie: „Ja nenávidím celé Rusko... ja si nielen neželám byť vojenským husárikom, ale naopak, želám si, aby všetkých vojakov vykántrili, prosím.“ Na otázku: „A keď príde nepriateľ, kto nás bude brániť?“, búriaci sa lokaj odpovedal: „V dvanástom podnikol veľkú výpravu na Rusko cisár Napoleon francúzsky Prvý, a dobre by sa bolo stalo, keby nás tí Francúzi boli vtedy porazili; múdry národ by bol porazil veľmi hlúpy a pripojil k sebe. Boli by tu celkom iné poriadky, prosím.“ Porazenectvo počas vojny bolo práve takým fenoménom smerďakovčiny. Práve smerďakovčina mala za následok, že „múdry národ“ nemecký dobýva teraz „hlúpy“ národ ruský. Lokaj Smerďakov bol u nás jedným z prvých internacionalistov, a celý náš internacionalizmus bol zaočkovaný smerďakovčinou. Smerďakov sa dožadoval práva na nečestnosť a mnohí sa za ním rozbehli. Aká je v tom hĺbka u Dostojevského, že Smerďakov je druhou polovicou Ivana Karamazova, je jeho podobou naruby. Ivan Karamazov a Smerďakov, to sú dva fenomény ruského nihilizmu, dve stránky jednej a tej istej podstaty. Ivan Karamazov je vznešený, filozofický fenomén nihilizmu, Smerďakov jeho nízky, lokajský fenomén. Ivan Karamazov na vrchole duchovného života musí splodiť Smerďakova v nižších vrstvách života. Práve Smerďakov realizuje celú ateistickú dialektiku Ivana Karamazova. Smerďakov je Ivanovou vnútornou kórou. V každej ľudskej mase, ľudovej mase je viac smerďakovovcov ako Ivanov. V revolúcii triumfuje ateistická dialektika Ivana Karamazova, ale realizuje ju Smerďakov. Práve on vyslovil záver, že „všetko je dovolené“. Ivan sa dopúšťa hriechu v myšlienkach, Smerďakov pácha hriech v skutočnosti, naplňa Ivanovu ideu. Ivan sa dopúšťa otcovraždy v myšlienkach. Smerďakov sa dopúšťa otcovraždy fyzicky, v skutočnosti. Ateistická revolúcia sa vždy dopúšťa otcovraždy, vždy zavrhuje otcovo meno, vždy pretrháva spätosť syna s otcom. A tento zločin ospravedľňuje tým, že otec bol zlý a hriešny. Taký vražedný vzťah k otcovi je vždy smerďakovčina. Práve smerďakovčina je posledným prejavom chrapúnstva. Po vykonaní toho, čoho sa Ivan dopúšťa v myšlienkach, mu Smerďakov hovorí: „Vtedy ste boli stále smelý, prosím, vraveli ste, vraj, ‘všetko je dovolené’, a teraz ste sa takto naľakali!“ Táto Smerďakovova výčitka sa opakuje aj v ruskej revolúcii. Smerďakovovci revolúcie zrealizovali v praxi Ivanov princíp „všetko je dovolené“, a preto majú dôvod opýtať sa Ivanov revolúcie: „A teraz ste sa takto naľakali prečo, prosím?“ Dostojevskij predvídal, že Smerďakov znenávidí Ivana, ktorý ho naučil ateizmu a nihilizmu. A práve toto sa dnes odohráva medzi „ľudom“ a „inteligenciou“. Celá tragédia vzťahov medzi Ivanom a Smerďakovom bola svojráznym symbolom odhaľujúcej sa tragédie ruskej revolúcie. Problém, či je všetko dovolené pre víťazstvo blaha ľudstva, stál už pred Raskoľnikovom. Starec Zosima hovorí: „Pravdou je, že v ich názoroch je viacej rojčivej fantázie ako v našich. Stroja sa nastoliť spravodlivé zriadenie, ale ak odvrhnú Krista, skončia tým, že zaplavia svet krvou, lebo krv volá po krvi a kto mečom bojuje, mečom zahynie. A keby nebolo Kristovho prísľubu, napokon by sa navzájom vyhubili, až by na zemi zostali len poslední dvaja ľudia.“ Tieto slová sú prorocké.

“Ľudia sa spolčia, aby si mohli vziať od života všetko, čo im môže dať, ale rozhodne pre šťastie a radosť iba na tomto svete. Človek sa povznesie duchom božskej, titanskej hrdosti a zjaví sa človekobož... Každý bude vedieť, že je celý smrteľný, bez vzkriesenia a prijme smrť hrdo a pokojne ako Boh. Z hrdosti pochopí, že nemá prečo reptáť na to, že život je len okamih, a obľúbi si svojho brata už bez akejkoľvek odmeny. Láska dá uspokojenie len na okamih života, ale už samo vedomie jej chvíľkovosti umocní jej plameň natoľko, natoľko sa predtým rozplývala v nádejách na lásku záhrobnú a nekonečnú.“ Hovorí to čert Ivanovi a v týchto slovách sa odhaľuje myšlienka, ktorá znepokojovala Dostojevského, že láska k ľuďom môže byť bezbožná a antikristova. Táto láska tvorí základ revolučného socializmu. Obraz tohto ateistického socializmu, založeného na antikristovej láske, vyvstáva pred Versilovom: „Predstavujem si, že sa boj už skončil a zápas utíchol. Po preklínaní, hádzaní blatom a hvízdaní zavládlo ticho a ľudia ostali sami, ako si želali; veľká predošlá idea ich opustila, veľký zdroj síl, ktorý ich dosiaľ živil a hrial, sa stratil... ale teraz to bol už akoby posledný deň ľudstva. A ľudia náhle pochopili, že ostali celkom sami, a ihneď pocítili strašnú osirelosť... Osirelí ľudia by sa ihneď začali užšie a vrúcejšie túliť k sebe navzájom; pochytili by sa za ruky, lebo by chápali, že teraz sú jeden druhému všetkým. Zmizla by veľká myšlienka nesmrteľnosti a bolo by ju treba nahradiť... Zamilovali by si život a zem neskrotnou láskou úmerne s tým, ako by si postupne uvedomovali svoju pomínelosť a konečnosť, a zamilovali by si ju inou láskou, už nie tou predošlou... Precítili by a hneď by sa ponáhľali bozkávať sa navzájom, ponáhľali by sa milovať, lebo by si uvedomovali, že ich dni sú krátke a že toto je všetko, čo im ostáva. Pracovali by jeden pre druhého a každý by všetkým dával všetko, čo má, a už to by ho blažilo.“ V tejto fantázii sa odhaľuje metafyzika a psychológia ateistického socializmu. Dostojevskij umelecky stvárňuje fenomén antikristovej lásky. Pochopil ako nikto iný, že duchovným základom socializmu je popieranie nesmrteľnosti, že pátosom socializmu je želanie vytvoriť kráľovstvo Božie na zemi bez Boha, uskutočniť lásku medzi ľuďmi bez Krista, ktorý je zdrojom lásky. Taktó Dostojevskij obnažuje náboženskú lož humanizmu v jeho krajných prejavoch. Humanistický socializmus má za následok zničenie človeka ako obrazu a podobenstva Božieho, je zameraný proti slobode ľudského ducha, neobstojí v skúške slobodou. Dostojevskij s doteraz nebývalou ostrosťou nastolil náboženskú otázku človeka a konfrontoval ju s otázkou socializmu, s otázkou pozemského spájania a odstraňovania ľudí. To sa mu ukázalo ako stretnutie a pomiešanie Krista a antikrista v duši ruského človeka, ruského ľudu. Práve vďaka apokalyptickosti ruského ľudu je toto stretnutie a pomiešanie osobitne ostré a tragické. Dostojevskij tušil, že ak v Rusku bude revolúcia, bude realizáciou antikristovej dialektiky. Ruský socializmus bude apokalyptikou protikladnou kresťanstvu. Dostojevskij videl ďalej a hlbšie ako všetci ostatní. Lenže ani on sám sa neodpútal od ruských národných ilúzií. V jeho ruskom kresťanstve boli stránky, ktoré oprávňovali K. Leontieva nazvať Dostojevského kresťanstvo ružovým. Toto ružové kresťanstvo a ružové národnictvo sa najväčšími prejavili v postavách Zosimu a Aľošu, ktoré nemožno pokladať za celkom vydarené. Dostojevského veľké pozitívne objavy sa podávajú negatívnym spôsobom, prostredníctvom negatívnej umeleckej dialektiky. Pravda, ktorú povedal o Rusku, nie je sladkastou a ružovou pravdou ľudomilstva a uctievania národa, je to pravda tragická, pravda o antikristových

pokúšeniach národa, ktorý je svojou podstatou apokalyptický. Samotného Dostojevského pokúšal cirkevný nacionalizmus, ktorý bránil ruskému národu vydať sa do širého sveta. Dostojevského uctievanie ľudu utrpelo porážku v ruskej revolúcii. Jeho pozitívne prorocktvá sa nespĺnili. Triumfujú však jeho prorocké anticipácie ruských zvodov.

Z ruského originálu *Duchi russoj revolucii* vybrala a preložila Raisa Kopsová.

Citáty z románov F. M. Dostojevského sa uvádzajú podľa týchto slovenských prekladov:

- [1] DOSTOJEVSKIJ, F. M.: Bratia Karamazovci (I. a II. zv.). Bratislava, Tatran 1990. Preložil Ján Ferenčík.
- [2] DOSTOJEVSKIJ, F. M.: Diablom posadnutí. Besi. Bratislava, Tatran 1967. Preložila Viera Hegerová.
- [3] DOSTOJEVSKIJ, F. M.: Výrastok. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1965. Preložila Zora Jesenská.

Preklad vznikol vi Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/2050/96.